

Н. О. Оськіна, Б. В. Авраменко

ФОНОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СИСТЕМАХ УКРАЇНСЬКОГО ТА ТУРЕЦЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ

В статті схарактеризовано явище фонологічної адаптації та встановлені способи адаптації англomовних запозичень на фонологічному рівні в системах українського та турецького консонантизму. Спільним способом виявляється субституція. В турецькій мові, на відміну від української, ще існують явища дієрези та епентези. Також в турецькій мові може відбуватися більш ніж один процес адаптації в фонологічному сегменті, який потребує декількох фонологічних змін.

Ключові слова: англomовні запозичення, фонологічна адаптація, консонантизм, фонема, субституція, дієреза, епентеза.

В статтє охарактеризовано явление фонологической адаптации и установлены способы адаптации англоязычных заимствований на фонологическом уровне в системах украинского и турецкого консонантизма. Общим способом является субституция. В турецком языке, в отличие от украинского, еще существуют явления диерезы и эпентезы. Также в турецком языке может происходить более чем один процесс адаптации в фонологической сегменте, который требует нескольких фонологических изменений.

Ключевые слова: англоязычные заимствования, фонологическая адаптация, консонантизм, фонема, субституция, диереза, эпентеза.

The article describes the phenomenon of phonological adaptation and establishes processes of adapting English loanwords at the phonological level in the systems of Ukrainian and Turkish consonants. A common process is substitution. In the Turkish language, in contrast to the Ukrainian one, there are phenomena of deletion and epenthesis. Also, in Turkish there can be more than one process of adaptation in the phonological segment, which requires several phonological changes.

Key words: English loanwords; phonological adaptation, system of consonants, phoneme, substitution, deletion, epenthesis.

Постановка проблеми. Прискорення процесу планетарного поширення ринкових відносин та загострення проблем у сфері міжкультурних взаємин народів збудило новий інтерес до питань інтеграції національних культур. Кінець ХХ — початок ХХІ ст. став часом неймовірного розширення політичних, економічних та культурних зв'язків України і Туреччини між собою та з іноземними, у тому числі і з англійськими, країнами. Закономірним результатом цього стало посилення надходження в українську та турецьку мови чужомовної лексики. Запозичені англіцизми з'являються у цих мовах у зв'язку з політичними та економічними реформами для найменування нових явищ, наявних в англійській світовій практиці.

Кожна мова має власні правила та стратегії, для того щоб справитися з цими запозиченнями. Входячи в українську мову, лексика іншомовного походження зазнає різних змін: графічних, фонетичних, граматичних [1]. Таке пристосування — це складний і тривалий процес формальної адаптації запозичень до нового мовного середовища, оскільки зовнішня форма запозичених слів, за спостереженнями дослідників, зазнає змін як під час їх входження в систему мови-реципієнта, так і протягом подальшого функціонування в ній [2: 178].

Незважаючи на достатньо велику кількість праць, в яких досліджуються загальнотеоретичні та прикладні питання проблеми англійських запозичень в українській та в турецькій мовах, дослідження процесу фонологічного освоєння цих запозичень є малочисельними. Більше того, проблема спільних і відмінних аспектів фонетичної адаптації англіцизмів у згадуваних мовах уявляється недослідженим аспектом.

Мета дослідження. Встановити способи адаптації англійських запозичень на фонологічному рівні в системах українського та турецького консонантизму, просліджуючи спільні та відмінні тенденції.

Аналіз останніх публікацій. Відомі вчені (Ю. Дешерієв, Г. Пауль, І. Abushihab, Л. Bloomfield, Е. Хауген, У. Вейнрейх та інші) у своїх працях розробили основний термінологічний апарат теорії мовних контактів, запропонували шляхи вивчення цієї проблеми, сформулювали основні напрями дослідження міжмовної взаємодії. Проблеми іншомовних запозичень присвятили чимало праць вітчизняні та іноземні дослідники (Б. Ажнюк, В. Виноградов, Ю. Жлуктенко, О. Му-

ромцева, О. Пономарів, С. Семчинський, Д. Шмельов, А. Martinet, Н. Yavuz та інші).

Вивчення запозичень англіцизмів в українському мовленні активувалося в останнє десятиріччя (Ю. Безрукава, О. Бершов, О. Махнюва, А. Наумовець, Г. Сергеева, С. Федорець тощо), але найчастіше воно стосується термінологічної лексики. Дослідження із запозичень в сучасній турецькій мові, в тому числі і англіцизмів, представлені лише в поодиноких працях (О. Володіна, Я. Демченко, І. Логвиненко, Х. Юсупова, R. Beel, J. Felder).

Виклад основного матеріалу. Різні джерела визначають запозичення чи то як перехід слів з однієї мови в іншу внаслідок взаємодії цих мов [1], чи то як засвоєння слів однієї мови іншою [3]. До англословних запозичень можна віднести всі лексичні одиниці, поява яких в одній мові пов'язана з копіюванням зовнішньої або внутрішньої структури слів-прототипів з англійської мови [4].

Явище запозичення відбувається між-лінгвістично, коли одна мова взаємодіє з іншою мовою, і взагалі коли слово існує в одній мові, але не існує в іншій. Англійська мова містить багато прикладів запозичень, таких як суши, цунамі, бамбук, футон, енчілада тощо. Слова запозичуються з першої мови і включаються до другої мови, в той час як носії другої мови намагаються зберегти фонологічну вимову, характерну для першої мови. Проте існують умови для запозичення, оскільки запозичені слова мають бути адаптовані до мовних схем другої мови. Сутність дослідження фонології “запозичення” — це дослідження тих адаптацій (приспосовань), що відбуваються, коли запозичене слово застосовується до фонологічної системи іншої мови. Ці приспосовання розкривають інформацію про фонологічну систему мови-реципієнта [5].

Якщо казати, зокрема, про фонологічну адаптацію, вона, базується на відповідностях між фонологічними системами мов, які знаходяться у стані контакту [6:18]. Заміна іншомовного звука найближчим до нього звуком рідної мови і є об'єктом спостереження під час дослідження процесу освоєння запозичених слів фонологічною системою мови-реципієнта. Очевидно, що за умов абсолютної адекватності звукових співвідношень не було б необхідності в дослідженні особливостей звукової натуралізації запозичених слів на українському та турецькому мовному ґрунті. Таку необхідність може викликати

тільки наявність варіантів, різних способів фонологічної адаптації іншомовного звука, що викликані певними зовнішніми та внутрішніми причинами. Це виявляється особливо актуальним у випадках взаємодії неспоріднених мов з неадекватними елементами фонологічної системи, зокрема таких лінгвально віддалених мов, як англійська і українська та англійська і турецька.

Інтерес цього дослідження обмежується фонологічною адаптацією англійської мови в системах української та турецької консонантизму. Консонантизм — система приголосних звуків мови [7: 265], досліджуваних нами взаємодіючих мов має свої особливості. Українська мова переважає англійську кількістю приголосних (відповідно 32/24), через що її і відносять, на відміну від англійської, до мов консонантного типу. Кількість приголосних фонем англійської мови дорівнює, в свою чергу, їх кількості в турецькій мові (відповідно 24/24), і ці мови є мовами вокалічного типу. Багатий консонантизм української мови викликаний тим, що поряд з “основними” з артикуляційного погляду приголосними (23), в українській мові існують м’які та подовжені, або довгі, приголосні фонем, які складають периферійну підсистему. Хоча турецька мова відноситься до вокалічного типу, в ній також спостерігаються “основні” приголосні фонем (21) та пом’якшені (3). На відміну від української і турецької мови в англійській мові немає особливих приголосних фонем, які б відрізнялися від співвідносних їм інших фонем своїм пом’якшенням чи довготою. Отже, для англійського консонантизму, на відміну від українського, не властиве фонологічне протиставлення за тривалістю (довгі / короткі) та, на відміну від українського та турецького, за ступенем палаталізації (м’які / тверді). Консонантні системи української і англійської та української і турецької мов також характеризуються різною дистрибуцією приголосних фонем за групами протиставлень та відсутністю в українській та турецькій мовах відповідників деяких англійських фонем. Англійські приголосні мають також ряд артикуляційних особливостей. Наприклад, англійські глухі приголосні вимовляються більш енергійно, ніж подібні до них українські та турецькі фонем, передньоязичні приголосні в англійській мові є альвеолярними, а в українській мові вони замінюються дентальними фонемами.

Процес адаптації — це спосіб, який використовується мовою для пристосування запозиченого слова з його вихідної рідної фонології

до фонологічної системи вторинної мови [5]. Турецька мова використовує три основні стратегії при застосуванні запозиченого слова з англійської мови у власну фонологію. Ці три способи називаються субституція, дієреза та епентеза. У турецькій мові зазначені способи подолання є найбільш часто використовуваними, коли необхідно внести зміни для адаптації англійського запозичення, що містить англійські фонем, які є чужими для турецької фонології. Вони також корисні для компенсації виникнення більшої кількості приголосних поруч, ніж дозволяє структура турецького складу. Більш ніж один процес адаптації може відбуватися в фонологічному сегменті, який потребує декількох фонологічних змін.

Українська мова використовує одну стратегію при застосуванні запозиченого слова з англійської мови у власну фонологію. Приголосні фонем в англійській мові запозичених термінах підлягають на українському мовному ґрунті повній або частковій субституції.

Субституція — це спосіб адаптації, який використовує мова, замінюючи одну фонему ще однією близькою фонемою [5]. В українській мові більшість приголосних фонем, незважаючи на деякі артикуляційні особливості, близькі за звучанням до англійських фонем, тому англійські приголосні фонем легко замінюються близькими до них українськими приголосними. При цьому в більшості випадків спостерігаємо встановлення регулярних простих діафонічних зв'язків. Приголосні /b→б/, /p→п/, /m→м/, /f→ф/, /d→д/, /t→т/, /k→к/, /n→н/ зазнають простої субституції українськими приголосними і винятків не мають, наприклад: abandon — абандон; detention — детеншен; dumping — демпінг; off-shore — офшор та інші [8:84]. Наприклад, англійське слово “blue-jeans”, яке фонетично фігурує як [blu:dʒi:nz], вимовляється місцевими турецькими мовцями як “blucin”, фонетично написаний як [blu:sin]. Оскільки звук [dʒ] викликає складності для турецької вимови в цьому звуковому оточенні, він був замінений на більш знайомий [s].

Дієреза — це спосіб адаптації, при якому повністю видаляється звук, який робить слово занадто складним для вимовляння. Турецька мова запозичила слово “apartment” з англійської мови, однак місцеві турецькі мовці мають проблеми з його правильним вимовлянням через кластери приголосних в кінці слова. Використовуючи дієрезу, турецькі мовці адаптують “apartment” від його оригінальної вимо-

ви [əpɑrtment] до [ɑpɑrtmɑn], повністю видаливши останній звук [t]. Видалення цього простого приголосного дозволяє ліквідувати приголосний кластер, що відповідає встановленій структурі турецького складу [5].

Епентеза — це спосіб адаптації, коли в слово додається один або більше звуків (голосних чи приголосних), щоб спростити його вимову. Він є найбільш поширеним способом серед турецьких мовців впоратися із запозиченнями. Подібно до вилучення, епентеза зазвичай використовується для розриву кластерів приголосних, які становлять для турецьких мовців найбільшу складність у вимові. Наприклад, турецька мова запозичила слово “graffiti”, фонетично [gɾɑfidi], з англійської. Англійська фонологічна система та структура складу дозволяють англійським мовцям розміщувати приголосні [g] і [ɹ] поруч, а ось турецькі мовці знаходять цю комбінацію практично неможливою для вимовляння без адаптації. Таким чином, турецькі мовці змінили вимову, вставивши голосний між приголосними кластерами [g] та [ɹ], в результаті отримали [gɾɑfiti] [5].

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам виявити, що українська і турецька мови мають спільні і різні тенденції щодо застосування запозиченого слова з англійської мови у власну фонологію. Спільним способом виявляється субституція, і, в принципі, для української мови єдиним. В турецькій мові, на відміну від української, ще існують явища дієрези та епентези. Також в турецькій мові може відбуватися більш ніж один процес адаптації в фонологічному сегменті, який потребує декількох фонологічних змін. Але, незалежно від того, яким чином проходить процес адаптації, англійська лексика завжди уподібнюється мові-реципієнту, підчиняючись чинній фонологічній системі.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ — початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... к-та філол. наук / Л. М. Архипенко. — Харків, 2005. — 20 с.
2. Биржакова Е. Э. Очерки по истории лексикологии русского языка XVIII в. Языковые контакты и заимствования / Е. Э. Биржакова, Л. А. Войнова., Л. А. Кутина. — Л.: Наука, 1972. — 430 с.
3. Бойчук І. В. Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах: автореф. дис. ... к-та філол. наук / І. В. Бойчук. — Донецьк, 2001. — 20 с.

4. Янь Вэньвэнь. Иностранные заимствования в китайском языке: существующая обстановка и тенденции развития. — <http://www.no60school.com/research/sharelw> — Назва з екрану.
5. Beel, Felder. Phonological Adaptations of English Loanwords in Turkish (2013). Other Undergraduate Scholarship. — Paper 2. — http://digitalcommons.liberty.edu/eml_undergrad_schol/2 — Назва з екрану.
6. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах / А. О. Білецький // Іноземна філологія. — Львів, 1971. — Вип. 24. — С. 17–23.
7. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознавств ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід [та ін.]. — Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 4. — 1973. — 840 с.
8. Сергеева Г. А. Адаптація англомовних правничих термінів у системі українського консонантизму / Г. А. Сергеева // Наукові записки. Філологічні науки. — 2015. — Книга 1. — С. 83–88.

REFERENCES

1. Arkhipenko, L. M. (2005) Inshomovni leksychni zapozychennyav v ukrayinskiy movi: etapy i srupeni adaptatsiyi (na materialy anglitsizmu u presi kintsya XX — pochatku XXI st.). Karkiv [In Ukrainian].
2. Birzhakova, Ye. E. (1972) Ocherki po istorii leksikologii russkogo yazyka XVIII v. Yazykovye kontakty i zaимstvovaniya. L: Nauka [in Russian].
3. Boychuk, I. V. (2001) Adaptatsiya frantsuzkikh onimiv v ukrayinskykh ta rosiyskykh movakh. Donetsk [In Ukrainian].
4. Yan, Venven, Inostrannyye zaимstvovaniya v kitayskom yazyke: suschestvuyuschaya obstanovka i tendentsii razvitiya <http://www.no60school.com/research/sharelw>
5. Beel, Rachel and Felder, Jennifer, “Phonological Adaptations of English Loanwords in Turkish” (2013). Other Undergraduate Scholarship. - Paper 2. - http://digitalcommons.liberty.edu/eml_undergrad_schol/2
6. Biletsky, A. O. (1971) Adaptatsiya davnyogretskoho onomastykonu v skhidnoslovianskykh movah. Lviv [In Ukrainian].
7. Bilodid, I. K. (1973) Slovnyk ukrayinskoyi movy: [v 11 t.]. Kyiv: Nauk. dumka, [In Ukrainian].
8. Serheyeva, H. A. (2015) Adaptatsiya anhlomovnykh pravnychykh terminiv u systemi ukrayinskoho konsonantyzmu. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018